

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Rodičovské kompetence klientů
azylového zařízení pro matky s dětmi
Kolpingův dům**

Kristýna Vyskočilová

Katedra sociální pedagogiky
Vedoucí práce PaedDr. Marie Vorlová
Studijní program B7508 Sociální práce
Pastorační a sociální práce

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Rodičovské kompetence klientů azylového zařízení pro matky s dětmi Kolpingův dům napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 9.11.2011

Kristýna Vyskočilová

Bibliografická citace

Rodičovské kompetence klientů azylového zařízení pro matky s dětmi Kopingův dům: bakalářská práce / Kristýna Vyskočilová ; vedoucí práce: PaedDr. Marie Vorlová. -- Praha, 2011. -- 50 s.

Anotace

Tématem bakalářské práce jsou rodičovské kompetence klientů azylového zařízení pro matky s dětmi Kopingův dům. V úvodu práce je definována rodina, její funkce, typy a fáze vývoje. Následuje vymezení rodiny víceproblémové, azylových domů pro matky s dětmi a Kopingova azylového domu. Dále definuji rodičovské kompetence, popisuji problémy, které rodiče mají při uspokojování fyzických a psychických potřeb a při finančním zabezpečení rodiny. Věnuji se též metodám podpory a rozvoje rodičovských kompetencí v oblasti hospodaření a zadluženosti.

V rámci bakalářské práce jsem též realizovala výzkum zaměřený na poskytování dluhového poradenství v rámci azylových domů pro matky (rodiče) s dětmi.

Klíčová slova

víceproblémová rodina, rodičovské kompetence, dluhové poradenství, zadluženost, azylový dům, rodina, hospodaření

Summary

Parental skills of clients of Koping's shelter, a facility dedicated to mothers with children.

Parental skills of clients of Koping's shelter, a facility dedicated to mothers with children. The topic of this thesis focuses on parental skills of the clients of Koping's shelter, a facility dedicated to mothers with children. The introductory chapter(s) of the thesis deal(s) with the definition of a family, family functions, types, and stages of development. The introduction is followed by the definitions of a multi-problem family, shelters for mothers with children, and the Koping's shelter in particular. I give a definition of parental skills then, and description of problems parents have to deal

with when trying to satisfy both physical and psychical needs and to provide financial stability for the family. I also deal with the methods for support and development of parental skills in money and debt management.

Within this thesis I conducted research in provisioning debt management advice within the shelters.

Keywords

family, multi-problem family, parental skills, debt management advice, indebtness, shelter

Poděkování

Děkuji vedoucí práce paní PaedDr. Marii Vorlové za odborné rady a velmi vstřícný a lidský přístup při vedení práce. A své rodině a přátelům za podporu během tvorby bakalářské práce i během celého studia.

Obsah

Úvod.....	7
1. Rodina.....	8
1.1. Definice rodiny.....	8
1.2. Diagnostika rodin a vícedimenzionální modely.....	9
1.3. Typy a funkce rodiny.....	11
1.4. Fáze vývoje rodiny.....	11
1.5. Víceproblémová rodina.....	13
2. Azylové domy pro matky (rodiče) s dětmi.....	14
2.1. Kolpingův azylový dům pro matky s dětmi.....	14
3. Rodičovské kompetence.....	17
3.1. Definice pojmu	17
3.2. Příklady rodičovských kompetencí a jejich naplňování.....	18
3.3. Aktivity konané v rámci podpory a rozvoje rodičovských kompetencí v oblasti hospodaření a zadluženosti	28
3.4. Příčiny a možné následky selhávání v oblasti rodičovských kompetencí	31
4. Výzkum mapující poskytování dluhového poradenství v rámci azylových domů pro matky (rodiny) s dětmi.....	34
4.1. Metoda výzkumu.....	34
4.2. Výzkumný vzorek.....	34
4.3. Hypotézy.....	34
4.4. Analýza dat.....	35
4.5. Zhodnocení	39
4.6. Závěr.....	42
Závěr.....	43
Seznam literatury.....	44
Přílohy.....	47

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma Rodičovské kompetence klientů azylového zařízení pro matky s dětmi Kolpingova azylového domu¹. Tento azylový dům se od ostatních sociálních služeb tohoto typu liší svým zaměřením na podporu rodičovských kompetencí a větším množstvím jiných aktivit, které svým klientům² nabízí. Pro určitou unikátnost jsem si vybrala k popisu problematiky právě klientky tohoto azylového domu.

Cílem mé práce je definice rodičovských kompetencí, uvedení konkrétních příkladů rodičovských kompetencí, dále popis obtíží, které mají klientky AD s jejich naplňováním a definice zejména příčin, ale i následků selhávání v této oblasti.

V úvodu své práce se zabývám rodinou, jejími možnými definicemi, typy, funkcemi a také přístupy k jejímu hodnocení. Dále definuji rodinu víceproblémovou. Zabývám se též azylovými domy pro rodiny s dětmi obecně a pokračuji specifikací Kolpingova azylového domu.

Na základě odborné literatury a své praxe právě v tomto zařízení definuji rodičovské kompetence. Dále popisuji 3 okruhy rodičovských kompetencí a jejich naplňování klientkami - schopnost zajistit fyzické potřeby dětí, psychické potřeby dětí a schopnost rodinu finančně zabezpečit. Vzhledem k aktuálnosti tématu zadluženosti se v další kapitole věnuji metodám práce s klientem v rámci dluhového poradenství.

Jako metodu teoretické části práce používám studium odborné literatury, vlastní zkušenosti získané praxí, extrospekci, z rozhovorů s klientkami či zkušenosti sociálních pracovníků a jiných odborníků z AD získané prostřednictvím odborných konzultací.

V rámci výzkumu se věnuji dluhovému poradenství v azylových domech. Zabývala jsem se tím, jak a zda vůbec nabízejí azylové domy pro matky s dětmi dluhové poradenství. Pro zmapování dluhového poradenství poskytovaného azylovými domy jsem využila metodu dotazníku.

1 Dále již jen AD

2 Přestože v rámci Standardů kvality sociálních služeb je používán termín „uživatel služby“, já budu ve své práci pracovat s pojmem „klient“, který je stále ještě více používaným označením.

1. Rodina

1.1. Definice rodiny

Rodinu lze definovat z mnoha úhlů pohledu. Každý z nich vnímá v rodině jako stěžejní jiné prvky. Ráda bych zde poukázala na některé z možných pohledů.

Z pohledu sociální psychologie definují rodinu následujícím způsobem Výrost a Slaměník, používají však definici J. Odehnala. „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně“³ Tato definice je postavena na tom, jakým způsobem rodina formuje jedince. Jinými slovy, co jedinec v rámci rodiny získává či by získat měl. Rodina by měla být schopna vybavit jedince pro život v lidské společnosti tak, aby v ní obstál.

Trochu obecněji a s důrazem na ukotvení rodiny ve světě definuje rodinu Levická. "Rodina je stálý sociální útvar, který chrání svoje členy a pomáhá jim vyrovnávat se se změnami probíhajícími v jejím okolí. Stabilita rodiny přitom není v protikladu k dynamice společnosti jako celku, naopak vytváří podmínky pro rozvoj a změny společnosti."⁴ Autorka vnímá stabilitu rodin jako prostředek k rozvoji společnosti. Dobré fungování rodiny tedy není zdaleka potřebné jen pro její členy, ale pro celou společnost. I proto je péče o rodinu s cílem zajistit její stabilitu tak podstatná.

Z pohledu sociologie může být rodina definována následovně. Rodina je "...původní a nejdůležitější skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity a kulturního vývoje."⁵

Z pohledu tématu mé bakalářské práce je podstatné také pojetí rodiny u Matouška, které představuje již v úvodu své knihy Rodina jako vztahová síť. Rodina je "unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným

3 Výrost, Slaměník, Aplikovaná sociální psychologie, S 304

4 Levická in Smutková, Sociální práce s rodinou, S 15

5 Velký sociologický slovník, S 940

způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, vysoce angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovat nedaly. Bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám rovněž ne."⁶ Právě absence onoho "vysoce angažovaného zaujetí rodičů" může být někdy problémem u víceproblémových rodin. Rodiče této angažovanosti nejsou schopni nebo angažovaní být prostě nechtějí.

Jako poslední bych ráda uvedla, že právní definice rodiny zatím v rámci českého právního řádu neexistuje. Snad se v budoucnu dočkáme právní definice pro stát nejdůležitějšího lidského uskupení - v nově⁷ schváleném občanském zákoníku to ale nebude.

1.2. Diagnostika rodin a vícedimenzionální modely

Zařazení rodiny do skupiny funkční či nefunkční (tzv. diagnostika rodin) může být leckdy obtížné a také zavádějící. Od 80.let se podle Matouška od tohoto způsobu hodnocení upouští právě kvůli možným neblahým následkům na rodinu, diagnostikování je nahrazováno vícedimenzionálními modely. Jediným přípustným diagnostickým termínem je podle něj tzv. klinická rodina, kterou Matoušek označuje za "rodinu, která se díky svým problémům dostala do styku s poradenským nebo terapeutickým zařízením."⁸ Přesto se i v aktuální literatuře⁹ můžeme setkat s termíny funkční a nefunkční rodina, či s následujícím škálováním, které Dunovský sestavil "na základě hodnocení funkčnosti rodiny a jejích poruch ve vztahu k dítěti"¹⁰ :

"Funkční rodina. Jedná se o rodinu bez narušení, která je schopna zabezpečit dítěti dobrý vývoj.

Rodina problémová. V této rodině se vyskytují poruchy některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopná řešit svoje problémy sama, vlastními silami, nebo s pomocí jiných.

Dysfunkční rodina. Vyskytují se v ní vážnější poruchy některých nebo všech rodinných funkcí, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a vývoj dětí především. Taková rodina, na rozdíl od předchozích, potřebuje soustavnou pomoc ze strany odborníků.

Afunkční rodina. Poruchy v rodině jsou natolik závažné, že již přestává plnit svou úlohu. Vážně ohrožuje samotnou existenci a zdraví dětí, které musí být z tohoto důvodu umístěny mimo rodinu."¹¹

6 Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, S 8

7 Listopad 2011

8 Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, S 122

9 Např. Smutková, Sociální práce s rodinou

10 Smutková, Sociální práce s rodinou, S 27

11 Smutková, Sociální práce s rodinou S 28

Matoušek dále uvádí jako překonané i Beaversovo dělení na optimální, adekvátní, průměrnou a dysfunkční rodinu. Naopak tvrdí, že diagnostiku rodin nahradily právě teorie o rodině, kdy jejich kombinací můžeme dosáhnout reálného posouzení rodiny.

Mezi základní teorie rodiny řadí Matoušek teorii směny, komunikační teorie, strukturální teorii, teorie uspokojení vrozených potřeb, ekologickou teorii, teorii rodinného životního cyklu, teorii subkultury zprostředkované rodinou, vícedimenzionální modely a nástroje.

Teorie směny funguje na principu hledání co nejvýhodnějších rozhodnutí, kdy zisky převažují nad náklady. A to jak z pohledu krátkodobého, tak i dlouhodobého.¹²

Komunikační teorie se zabývá komunikacím systémem rodiny. Zabývají se obsahovým¹³ a vztahovým¹⁴ aspektem komunikace, pravidly komunikace i komunikačními problémy. Dobrá komunikace v rodině je podstatou jejího fungování.

Strukturální teorie se zabývá "vzorci vztahů a interakcí"¹⁵ v rodině. Podstatnými pojmy této teorie je rodinná struktura a subsystemy. V rodině můžeme mluvit například o subsystému rodičovském, dětském či partnerském. Mezi jednotlivými subsystemy jsou hranice různé propustnosti, jejíž míra ovlivňuje dobré fungování rodiny.

Teorie uspokojení vrozených potřeb je postavena na tzv. přimknutí, kterým je označována vazba dítěte na rodiče (pečující osobu). Ta vytváří podmínky pro všechny budoucí vztahy dítěte a pro vznik jeho důvěry v lidi obecně. O negativním vlivu absence tohoto vztahu mluví i Matějček¹⁶.

Ekologická teorie je postavena na myšlence, že člověk žije v různých systémech (rodina, škola, společnost...). Tyto systémy je možné vnímat jako soustředné kruhy. Při řešení problémů jsou v rámci systémů hledány jak příčiny, tak zdroje pro řešení.

Pro teorii rodinného životního cyklu je stěžejní názor, že rodina prochází stejně jako její členové určitým vývojem. Více se cyklu rodiny věnuji níže.

Teorie subkultury zprostředkované rodinou spočívá v názoru, že v nejhudší společenské vrstvě se předávají určité návyky, normy, způsoby života, takže ani nová generace není schopna se z chudoby vymanit.

12 Možný Ivo, Sociologie rodiny S 58-59

13 To co se sděluje.

14 Snaha o definici role v rodině.

15 Pazlarová, Matoušek, Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, S 27

16 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní

1.3. Typy a funkce rodiny

Odborná literatura dělí rodiny různým způsobem. Rozlišuje rodinu nukleární, tak nazýváme rodinu úzkou (rodiče a děti), a rodinu rozšířenou, která již zahrnuje i širší příbuzenstvo.

Dále vnímáme rodiny jako orientační či prokreační. Rodina orientační je rodina původní, v níž jedinec vyrůstá. Rodina prokreační je rodinou, kterou sám zakládá.

O rozlišování z pohledu funkčnosti již byla řeč.

Rodiny můžeme dělit i na úplné (oba rodiče a děti) a neúplné (jen jeden rodič).

Rodina by měla vzhledem ke svým členům plnit několik zásadních funkcí. Zpravidla jsou popsány v tomto smyslu:

biologicko-reprodukční funkce : jedním ze zásadních cílů manželství je přivést na svět potomky;

ekonomická funkce: rodina musí být schopna vyprodukovat takové finanční prostředky, aby jí stačily minimálně na zajištění základních životních potřeb;

výchovná a socializační funkce: úkolem rodiny je připravit dítě na samostatný život v lidské společnosti;

emocionální a psychohygienická funkce: rodina má být pevným bodem pro všechny své členy, ale zejména pro děti; musí jim poskytovat emocionální podporu ve všech životních situacích; má být bezpečným prostorem pro sdílení pocitů pozitivních i negativních;

ochranná.¹⁷ : rodina poskytuje svým členům jak ochranu fyzickou, tak i ochranu před škodlivými vlivy okolí.

1.4. Fáze vývoje rodiny

Přestože například u Matouška jsou fáze vývoje rodiny řazeny v rámci rodinných teorií, častěji najdeme téma zpracované samostatně, bez návaznosti na tyto teorie. U běžných funkčních rodin můžeme popsat několik základních fází rodiny. Jejich popis se v literatuře mírně liší, ale v zásadě lze vyjmenovat tyto etapy. Pro přehlednost je uvádím v následující tabulce.¹⁸

¹⁷ Smutková, Sociální práce s rodinou, S 22

¹⁸ Plaňava, Manželství a rodina, S 144

TABULKA XXIII: VÝVOJOVÝ CYKLUS SOUŽITÍ
V RODINĚ A MANŽELSTVÍ

vývojová etapa	ohraničení: události, situace	přibližné trvání v letech; 1 (dítě) 2 děti ¹⁾
<u>0. předmanželské /s/párování</u> 0.1. hledání 0.2. vážná známost	(zasnoubení) sňatek	? 1-2
<u>1. mladý bezdětný pár</u>	(začátek soužití) nar. prvního dítěte	1-2
<u>2. rodina s malým/i dítětem (dětmi)</u> 2.1. symbiotická a batolecí fáze 2.2. post-symbiotická (předškolní)	(žena končí mateř. dovolenou) (nejml.) dítě do školy	3-6 (6-8)
<u>3. rodina se školáky</u> (dětmi do puberty)	1. dítě v pubertě	7-9 (9-11)
<u>4. odpoutávání a vy- létávání z hnízda</u> 4.1. rodina s dospívajícími dětmi 4.2. odcházení potomků z rodičovského domova	(nejml.) dítě odchází sňatek (nejml.) dítěte	7-9 (9-11)
<u>5. prázdné hnízdo</u> 5.1. zralý pár	odchod/y/ do dů- chodu	
5.2 stárnoucí pár	oba v důchodu úmrtí jednoho	23 a déle

¹⁾ Uvažován je rozdíl cca dvou let věku mezi dětmi.

1.5. Víceproblémová rodina

Tento pojem je stěžejní pro celou mou práci. Vychází z anglického pojmu multiproblem family, někdy je též překládán jako rodina mnohproblémová. Matoušek ve své knize Sociální práce v praxi nabízí definici Kaplanové, která popisuje mnohproblémovou rodinu jako rodinu, která „...má dlouhodobě více než jeden problém. Soubor problémů takové rodiny se týká řady jednotlivců i řady sfér rodinného života, přičemž rodina sama je nedokáže řešit ani nedokáže využít existujících sociálních služeb.“¹⁹

O této definici je možné diskutovat. Například není vždy pravda, že rodina, která je mnohproblémová, není schopna využít sociálních služeb. Matoušek dále uvádí, že „mnohproblémová rodina má problémy dlouhodobé, přesahující výměnu generací. Do kontaktu s pomáhajícími organizacemi se zhusta dostává v situaci krize.“²⁰ K tématu víceproblémových rodin je v České republice nedostatek literatury, s touto problematikou se prakticky setkáme pouze u Matouška.

¹⁹ Kaplanová 1986 in Matoušek, Sociální práce v praxi S 75

²⁰ Matoušek, Sociální práce v praxi S 76

2. Azylové domy pro matky (rodiče) s dětmi

Azylové domy obecně jsou zřizovány dle zákona 108/2006 o sociálních službách, řeší je § 57. Azylové domy jsou službami sociální prevence.

Dle registru sociálních služeb vedeného ministerstvem práce a sociálních věcí funguje v České republice 97 azylových domů pro rodiny s dětmi.

Základními činnostmi AD dle již zmíněného zákona je poskytnutí stravy či podmínek k jejímu vytvoření, poskytnutí ubytování a pomoc při uplatňování práv a zájmů.

Cílovou skupinou azylových domů obecně jsou osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení²¹, v našem případě jsou to matky či rodiny s dětmi, které se v takovéto situaci ocitli.

Pobyt v azylovém domě je zpoplatněn, maximální poplatek za den, jedná-li se o rodinu s nezletilým dítětem je dle prováděcí vyhlášky 505/2006 Sb. Na dospělého 60 Kč, na dítě 30 Kč.²² Klientům velmi často část či celý poplatek za pobyt proplácí příslušný městský či obecní úřad v rámci pomoci v hmotné nouzi.

Doba, kterou může klient strávit v azylovém domě, se liší v každém zařízení, nejčastěji se pohybuje mezi jedním až dvěma roky. Prováděcí vyhláška uvádí, že AD poskytují ubytování „zpravidla nepřekračující 1 rok.“²³

Azylové domy nabízejí i přidružené nebo navazující služby. Bývají jimi sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, krizová pomoc či základní sociální poradenství. Tyto služby jsou ze zákona poskytovány bez úhrady²⁴.

Azylové domy se také liší specifikací své cílové skupiny. Některé přijímají celé rodiny (oba rodiče a děti), jiné pouze matky s dětmi. Jedny se zaměřují na oběti domácího násilí, jiné například na matky mladé a nezralé.

2.1. Kolpingův azylový dům pro matky s dětmi

Zařízením, v němž jsem strávila několik týdnů praxe a jehož klientky respektive jejich problémy jsou podstatou mé bakalářské práce je Azylový dům pro matky s dětmi Kolpingův dům²⁵.

Zřizovatelem této sociální služby je občanské sdružení Kolpingova rodina Praha 8. Patří k Mezinárodnímu Kolpingovu dílu, které je katolickou

21 Z 108/2006, §57

22 Vyhláška 505/2006 Sb., § 22, odst. 2

23 Vyhláška 505/2006 Sb., § 22, odst. 1

24 Z 108/2006, §72

25 Dále již jen „AD“

neziskovou organizací založenou knězem Adolfem Kolpingem v roce 1850. Původní myšlenkou Kolpingova díla je "být solidární s člověkem v těžké životní situaci, účinně mu pomáhat a podporovat jeho vlastní potenciál, aby byl schopen postarat se o sebe sám. „²⁶ Mezinárodní Kolpingovo dílo je zastoupeno na všech kontinentech světa.²⁷

Kolpingův dům má dle zákona 108/2006 registrovány 3 sociální služby - azylový dům, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a krizovou pomoc.

Azylový dům funguje nepřetržitě 24 hodin denně, 365 dní v roce.

Jeho posláním je "ochrana a podpora rodin, zejména svobodných matek, které žijí v nepříznivých podmínkách spojených s absencí bydlení a ohrožující zdravý vývoj dítěte."²⁸

Cílem azylového domu "je stabilizace sociální a finanční situace uživatelů a jejich návrat do běžné společnosti. "²⁹ Pokud bychom tento cíl měli konkretizovat, zejména s ohledem na cílovou skupinu, dalo by se říci, že jedním ze stěžejních dílčích cílů je podpora a rozvoj rodičovských kompetencí klientek. Právě tímto zaměřením se odlišuje Kolpingův azylový dům od ostatních azylových domů pro matky s dětmi.

Cílovou skupinou tohoto zařízení jsou matky s dětmi v tísní, zejména však matky nezralé, nezkušené, matky s mentálním handicapem, matky přicházející z ústavní výchovy, obecně matky, které potřebují větší míru podpory při zvládnutí vedení domácnosti a péče o děti.

Doba pobytu v AD se liší a vždy záleží na konkrétních případech. Průměrně stráví klientky v AD 1,5 - 2 roky. Maximální celková doba pobytu jsou 3 roky. Po odchodu z AD směřují klientky do jiného AD, do tréninkového bytu, do sociálního bytu, v ideálním případě do vlastního - pronajatého bytu. V rámci tréninkového bydlení pokračuje spolupráce s AD, probíhají nadále konzultace se sociální pracovníci a klientka pokračuje v individuálním plánování. Cílem celého procesu je samozřejmě minimalizace závislosti klientky a její rodiny na sociálních službách.

Pobyt v AD i v tréninkovém bytě je na základě zákona o sociálních službách smluvně ošetřen.³⁰ Smlouva kromě náležitostí daných zákonem obsahuje i závazek klientky k účasti na konzultacích se sociální pracovníci,

26 29.10.2011 <http://www.kolpingpraha.cz/?o-kolpingu>, Kolpingova rodina Praha 8

27 29.10.2011 <http://www.kolping.cz/mezinarodni.aspx>, Kolpingovo dílo České republiky

28 1.11.2011 <http://www.kolpingpraha.cz/azylovy-dum/?zakladni-informace>, Kolpingova rodina Praha 8

29 1.11.2011 <http://www.kolpingpraha.cz/azylovy-dum/?zakladni-informace>, Kolpingova rodina Praha 8

30 Z 108/2006 hlava II díl 3

ke dvěma setkáním s videotrenérkou a také k účasti na některých společných programech AD.

V návaznosti na službu AD jsou poskytovány již zmiňované sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Tyto služby člení AD na výchovné, sociální a aktivizační činnosti - individuální a skupinové, dále zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a sociálně terapeutické činnosti.³¹ Zákonné dělení těchto služeb je však trochu odlišné.³²

Do sociálně terapeutických činností řadí AD psychoterapii a komunitu. Psychoterapii poskytuje v rámci AD externí psychoterapeut. Komunita je setkáním všech pracovníků a klientů AD, při kterém je dán prostor pro sdílení pozitivních i negativních zážitků či pocitů. Je to bezpečný prostor, kde je možné mluvit o čemkoli, co někdo ze zúčastněných považuje za podstatné. Platí klasické skupinové pravidlo, co se v rámci komunity vyřkne, „nevynáší se“ již nikam ven. Komunitu můžou pracovníci využít k diskuzi nad tématy, která jim pro klientky připadají přínosná. Je to tedy i prostor pro formaci klientek. Dalším přínosem komunity je zachovávání dobrého "ovzduší" v rámci komunity, protože je zde prostor pro řešení sporů. Ty tak mohou probíhat za účasti svědků a díky tomu férověji a hlavně smysluplněji. A spíše se tak vyřeší.

Další navazující službou je krizová pomoc. Tato sociální služba je pobytového charakteru. Slouží k vyřešení akutní krize v rodině, pobyt v krizovém bytě netrvá déle než 7 dní.³³ Klienti se za asistence sociálních pracovníků snaží vyřešit krizovou situaci. V některých případech je možné klienty z krizové pobytu přijmout rovnou do azylového domu.

V rámci zařízení AD Kolping Praha pracují 2 sociální pracovníce, socioterapeutka, 2 lektorky praktických činností, videotrenérka, psychoterapeut, několik dobrovolníků a mnoho studentů. O celkový chod zařízení se stará ředitelka.

31 2.1.2011 <http://www.kolpingpraha.cz/socialne-aktivizacni-sluzby/?poskytovane-cinnosti>, Kolpingova rodina Praha 8

32 Dle vyhlášky 505/2006 Sb., § 30 jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi děleny na a) výchovné, vzdělávací a aktivizační b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím c) sociálně terapeutické činnosti d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

33 Vyhláška 505/2006 Sb. § 25

3. Rodičovské kompetence

3.1. Definice pojmu

Pojem rodičovské kompetence je v dostupné české literatuře zatím používán zřídka. Tímto termínem můžeme označit ty schopnosti a dovednosti, které by měl mít rodič, aby své dítě byl schopen vychovávat a materiálně zabezpečit. Jinými slovy jedná se o soubor schopností, které činí člověka kompetentním k výchově dítěte.

V jedné z metodik MPSV ČR nalezneme následující definici rodičovských kompetencí: „Rodičovské kompetence- výkony rodičovských rolí, které respektují individualitu dítěte, jeho práva a důstojnost, nepoužívají tělesné tresty jako legitimní prostředek výchovy dítěte. Jde o takový přístup k rodičovství, který dítěti poskytuje dostatek vstřícnosti, vřelosti, akceptace a bezpečí.“³⁴

Přesnější a jednoznačnější definici můžeme nalézt u Navrátilové, rodičovské kompetence definuje takto: „Jedná se o soubor znalostí a dovedností, které umožňují kvalitně zvládat výkon jejich rodičovských rolí.“³⁵

To, jaké činnosti by měl rodič vykonávat vůči svému dítěti definuje i zákon o rodině a to v rámci vymezení rodičovské zodpovědnosti. Mimo jiné říká: „rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj...“³⁶. Jak je zřejmé, definice rodičovských kompetencí není jednoduchá.

Oblast posuzování úrovně rodičovských kompetencí je citlivá.

Je podstatné podotknout, že ona hranice kompetentnosti je velmi individuální, stejně jako veškeré posuzování schopností člověka. Bez hlubšího seznámení s případem nemůžeme nazvat někoho nekompetentním k výchově dítěte, je bezpodmínečně nutné vždy zvážit veškeré okolnosti.

Míru rodičovské kompetentnosti i v rámci AD posuzují pracovníci individuálně. Vycházejí z přesvědčení, že není nikdo kompetentnější k výchově dítěte než jeho vlastní rodič. S výjimkou nebezpečných jevů jako týrání, sexuální zneužívání apod. S takovými klienty se ale v AD většinou nesetkáváme.

34 http://www.mpsv.cz/files/clanky/8944/Metodika_2011.pdf 16.2.2011

35 Navrátilová, Role sociálních služeb v rodinné politice, S 12

36 Z 94/1963 §31

3.2. Příklady rodičovských kompetencí a jejich naplňování

Co tedy konkrétně můžeme zařadit mezi rodičovské kompetence? Vzhledem k tomu, že jsou přímo vázány k dětem, můžeme je vnímat jako schopnost naplnit potřeby dítěte.

Oldřich Matoušek ve své knize *Metody a řízení sociální práce* uvádí základní ukazatele funkce rodiny. Mezi nimi nalezneme vytyčení základních potřeb členů rodiny. Jsou jimi „jídlo, ošacení, teplo, bezpečí, hygiena, soukromí“³⁷

Tím, kdo má v první řadě zajistit tyto potřeby u dětí, jsou rodiče. Proto můžeme říci, že základními rodičovskými kompetencemi je schopnost zajistit dětem výše uvedené potřeby. Pro zdravý a řádný vývoj dítěte by však zajištění těchto potřeb nestačilo. Dítě má také potřeby psychické, které definuje např. psycholog Zdeněk Matějček v knize *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Zde nalezneme vymezení pěti duševních potřeb dítěte: potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí, potřeba „smysluplného“ života, potřeba životní jistoty, potřeba vlastní společenské hodnoty, potřeba „otevřené budoucnosti“.³⁸

Velmi důležitou rodičovskou kompetencí je také schopnost dítě (rodinu) finančně zabezpečit. To sice úzce souvisí se schopností uspokojit potřeby dítěte definované Matouškem, ale domnívám se, že je zapotřebí o této schopnosti mluvit zvlášť. Zejména pro osamocené rodiče není zabezpečení rodiny po finanční stránce lehký úkol. V kombinaci s problémy s hospodařením a zadlužením se pak rodiny ocitají v krizových situacích. Jejich řešení nebývá vůbec jednoduché.

Na rodičovské kompetence se můžeme dívat i prostřednictvím tzv. Ontarijského indexu zanedbávání péče³⁹, který popisuje několik oblastí péče o děti, na které je třeba se zaměřit při posuzování rodiny. Je jimi dohled („tato oblast zahrnuje schopnost rodiče poskytovat dítěti v bezpečném prostředí podporu v takové míře, jež odpovídá jeho věku“⁴⁰), výživa, oblečení a hygiena, péče o fyzické zdraví, péče o psychické zdraví, péče o rozvoj osobnosti dítěte a jeho vzdělávání.⁴¹ Je zjevné, že kategorie péče ve své podstatě kopírují zmiňované potřeby dítěte. Pro ilustraci je přílohou této práce kazuistika.

Ráda bych se nyní věnovala popisu obtíží, které mají klientky AD při uspokojování výše definovaných potřeb dětí.

37 Matoušek, *Řízení a metody sociální práce*, S 193

38 Matějček, *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, S 25, 26

39 Bechyňová, Konvičková, *Sanace rodiny* S 55

40 Bechyňová, Konvičková, *Sanace rodiny* S 56

41 Bechyňová, Konvičková, *Sanace rodiny* S 56-57

3.2.1.Schopnost uspokojit fyzické potřeby

Potřeba jídla

Základní lidskou potřebou je potřeba jídla a pití. Tato potřeba se projevuje ihned po narození dítěte a v ideálním případě je zajišťována minimálně 6 měsíců sáním mateřského mléka. V současné době není pochyb o prospěšnosti kojení. Začátek kojení však můžou provázet komplikace, které jsou většinou překonatelné, avšak dost často jen s velkou podporou matčina okolí. Již zde se zřetelně projevuje handicap klientek AD. Klientky nemívají funkční sociální zázemí, a tak nemají podporu ve většině životních situacích. Výjimku netvoří samozřejmě ani kojení. Dost často se stává, že pokud klientky kojit začaly, přestanou okamžitě při výskytu první překážky. Přestože je pracovníci AD motivují ke kojení, ať již vysvětlováním jeho přínosu pro dítě či ekonomickou výhodností, často tyto matky brzy po porodu začínají své děti krmit umělou stravou. Ta je finančně velmi náročná (pomineme diskuzi o její vhodnosti či nevhodnosti pro dítě). Často tedy z finančních důvodů volí kojeneckou stravu velmi levnou, ne vždy kvalitní, nebo dávají dětem nižší než předepsané dávky, aby ušetřily. Klientky mívají problém s udržením čistoty lahviček a ostatních doplňků na krmení. Nesprávně volí velikost a typ lahviček, ať už z nevědomosti či z finančních důvodů.

Ve chvíli, kdy přichází na řadu příkrmování dítěte, je třeba zvážit vhodnost té či oné stravy vzhledem k věku dítěte. Pro některé klientky je obtížné vybrat správnou stravu pro své dítě. Dítěti dávají potraviny nevhodné pro jeho věk, v porcích, které jsou většinou příliš velké a dítě je neumí sníst. Klientky nedodržují počet jídel doporučených na den a časové rozestupy mezi nimi. Způsob servírování stravy neodpovídá stupni zralosti dítěte. Od dětí, které nedokážou jíst samy, to klientky někdy očekávají, častěji se ale setkáme s tím, že krmí děti, které by již byly schopny jíst samostatně. V tu chvíli vítězí pohodlnost, protože vedení dítěte k samostatnému stravování je náročný a dlouhý proces.

Dalším problémem spojeným se stravováním je nedostatek finančních prostředků a neschopnost je efektivně a ku prospěchu dítěte využít. Velmi často se stává, že dítě dostane čokoládu, ale matce nezbudou peníze na ovoce či maso. Výjimkou nejsou ani situace, kdy matka skutečně nemá žádné prostředky na zajištění obživy pro dítě.

Překážkou v přípravě stravy pro dítě bývá často to, že matka neumí vařit. Schopnost vařit si většinou přinášíme z původní rodiny a přejímáme ji částečně vědomě a částečně nevědomě. Vzhledem k tomu, že klientky samy pocházejí velmi často z dysfunkčních rodin, nebývají na samostatný život připravené,

a to i v oblasti vaření. V rámci AD se mohou klientky ve vaření zdokonalovat. Mohou si tuto činnost zařadit do svého individuálního plánu, kdy mají možnost s pomocí lektorky praktických činností pravidelně vařit, připravovat jídelníček pro své dítě či obojí. Pravidelně se pak ještě jednou týdně po dvojicích střídají ve vaření pro celý AD. Přestože se všechny uvedené problémy mohou zdát velmi přízemní, hrají v životě dítěte i matky velkou roli. Jídlo je nejen prostředek k obživě, ale zároveň rituál, který je pro výchovu dítěte důležitý. Jídlo má též nezanedbatelný vliv na soudržnost rodiny a atmosféru v ní.

Potřeba ošacení

Následující je potřeba ošacení. I v této potřebě je dítě do určitého věku odkázáno na rodiče. Ošacení obvykle získávají klientky bez problémů. V rámci materiální pomoci je většinou oblečení k dispozici dostatek. Pro matky je však náročné zvolit vhodné oblečení pro děti vzhledem k ročnímu období. Obtížně také vytvářejí u dětí návyk nosit přiměřené oblečení. Můžeme se setkat s dětmi, které ještě v poledne mají pyžamo, nebo jsou oblečené jen do půl těla, nebo naopak tráví dlouhý čas v bytě v oblečení na ven. I když dítěti tím nevzniká zpravidla žádná zásadní okamžitá újma na zdraví, strádá tím, že si nevytváří návyky běžné pro naši společnost. To mu může dělat problém v budoucím životě, zvláště při přechodu do předškolního nebo školního zařízení, kdy se počítá s tím, že dítě má již tyto návyky vytvořené.

Další otázkou je čistota ošacení, což úzce souvisí s potřebou hygieny. Klientky mají potíže s posuzováním čistoty oblečení, často nevnímají, že je jejich dítě ve špinavém zapáchajícím oblečení. Opět narážíme na to, že pokud se nejedná o extrémní znečištění dítěte spojené s infekcemi, nehrozí mu akutní nebezpečí. Avšak hygienické návyky je nutno v dětech pěstovat již od malička, zejména příkladem a důsledností. Obojí klientkám chybí. Děti nebývají zvyklé mýt si ruce po užití WC a před jídlem, nepřijde jim zvláštní lézt do postele s obuví na ven apod.

Potřeba tepla

Potřeba tepla je právem řazena mezi základní potřeby členů rodiny. V rámci AD se většinou nesetkáme s klientkami, které by nebyly schopny tuto potřebu zajistit. Zajišťují ji totiž přeneseně řečeno právě tím, že jsou klientkami AD.

Potřeba bezpečí

Na potřebu bezpečí se můžeme dívat z různých úhlů. Zajistit bezpečí dítěte jistě patří mezi základní rodičovské kompetence. Bezpečí můžeme vnímat jako ochranu před cizími lidmi, před špatným působením lidí, před nebezpečnými situacemi. U klientek AD pozorujeme problém s vyhodnocením míry bezpečnosti či nebezpečnosti určitých situací pro dítě. Vidíme chybějící

dovednost předvídat chování dítěte a průběh určitých situací. Nezřídka se stává, že v dosahu dětí se objevují nebezpečné předměty (nože, žiletky, rozbitné nádoby, horké hrnce apod.), dítě klientka nechává na místech, odkud může spadnout. Klientka buď vůbec nevnímá to, že dítěti hrozí nebezpečí, nebo má pocit, že dítě je natolik schopné, že si s nebezpečím poradí. Zde narážíme na neznalost vývojové psychologie, kdy má klientka na své dítě takové nároky, kterým není schopno vzhledem k věku respektive stupni vývoje dostát.

Potřeba soukromí

Míra soukromí, kterou každý člen rodiny potřebuje, je různá a mění se v průběhu času. Malé dítě většinou nemá potřebu takového soukromí jako dítě dospívající. Ovšem potřebu domova či jinak vlastního teritoria mají i malé děti. S uspokojením této potřeby mohou mít problém zejména klientky, které do AD přešly z ústavní výchovy. V rámci dětských domovů a dalších institucí ústavní výchovy je míra soukromí zatím bohužel nízká. Děti, které ústavními zařízeními procházejí, nemají nastavenou správnou míru soukromí.

V azylovém domě má sice každá rodina svůj byt, ale přesto se klientky a jejich děti často setkávají jak na oficiálních programech, tak v rámci svého volného času. U dětí se pak může projevit problém s pochopením toho, kde je jejich doma. Často ani klientky samy nevnímají svůj byt v AD jako svůj domov a místo bezpečí. Mohou jen složitě dítěti vytvořit soukromí, když na něj samy nejsou zvyklé.

3.2.2. Schopnost uspokojit psychické potřeby

Zajištění psychických potřeb může být pro klientky v některých směrech ještě složitější, než tomu bylo u potřeb dosud jmenovaných. Uspokojování duševních potřeb je složitější vzhledem k jejich nehmatatelnosti. Liší se také tím, že si o jejich naplnění dítě samo neřekne. Pokud ano, tak nepřímou a takovým způsobem, který klientka často není schopna „rozšifrovat“.

Potřeba podnětů zvenčí

Jednou z potřeb, s jejímž zajištěním mají matky obrovské problémy, je potřeba „přísunu podnětů zvenčí“⁴² Jak se tento problém projevuje? Klientce chybí intuitivní potřeba s dítětem komunikovat, rozvíjet ho. Neví, jaké činnosti jsou vhodné v daném věku dítěte, co by dítě v určitém věku mělo umět. Nechápe, že rozvoj dítěte nepřijde sám o sobě, ale že na ní záleží to, jak se dítě bude vyvíjet. Mezi klientkami AD jsou samozřejmě matky, které své děti rozvíjí tak, jak je v naší společnosti běžné. Setkala jsem se ale i s matkou, která během dvou a půl hodin, které jsem s ní a s jejím půl ročním dítětem strávila, na dítě ani jednou nepromluvila. Neschopnost zajišťovat dítěti dostatek

42 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, S 25

podnětů pramení podle mého soudu zejména z chybějících rodičovských vzorů, jedná se o tzv. transgenerační vzorec neadekvátního rodičovského chování. Dítě, které vyrůstalo v dysfunkční rodině nebo mimo rodinu v ústavní péči, se nemělo kde naučit „jak se to dělá“. Jak se s dítětem mluví, jak se s ním zachází, jak se s ním hraje. To všechno se, pokud žijeme s rodiči, jejichž schopnost být rodičem není narušena, naučíme nevědomě nápodobou. Pokud takové rodiče nemáme, naučíme se to jen těžko a patrně až ve chvíli, kdy se tato nedostatečnost začne projevovat ve vztahu k našemu vlastnímu dítěti.

V rámci AD se pro podporu rozvoje dítěte z matčiny strany používají různé metody. Je to práce se socioterapeutkou, videotrénink, osvěta v oblasti vývoje dítěte, pozitivní vzory rodičovství jak u pracovníků AD, tak v rámci spolupráce s dobrovolnickými organizacemi jako je Host.

Potřeba smysluplného světa

Potřebu „smysluplného světa“⁴³, definuje Matějček jako určitý „řád a smysl v podnětech, který je základem veškerého učení“⁴⁴. Jako příklad uvádí autor učení se zubní hygieně.⁴⁵ Přestože dnešní společnost příliš řád v životě neuznává, je to stěžejní bod přispívající k samostatnosti člověka a k jeho schopnosti fungovat ve společnosti. Řád dává dětem pocit jistoty a smysluplnosti. Rodič, který nevidí smysl života, nemá ve svém životě řád, rodič, v jehož životě vládne zmatek a neuspokojení, nemůže dítěti smysluplnost života ukázat. S tímto problémem musí bojovat klientky AD. Jejich bezvýchodné životní situace jim neumožňují vidinu lepších zítřků, otevřené budoucnosti. Mají - často navzdory svému mládí - již mnoho bolestných zkušeností, které jim brání v tom, aby doufaly, že „bude líp“. To má pak vliv na uspokojení dětské potřeby smysluplného světa.

Dosud jsme mluvili spíše o řádu životním, ovšem velmi zásadní je i praktický řád dne. Dodržování denního režimu, který je běžný pro většinovou společnost, dělává klientkám problémy. Zprvč často nevidí důvod, proč by měl vůbec nějaký řád pro ně či pro jejich děti existovat, a za druhé se mnohdy neměly kde naučit funkčnímu dennímu řádu. Ano, v rámci ústavní výchovy je řád velmi striktně dodržován, ale jak e ukazuje, často funguje pouze jako výchovný prostředek v ústavním prostředí. Děti většinou nepřijímají řád za vlastní, nejsou s ním ztotožněny, a tak po opuštění ústavní výchovy a poté, co jejich snahu nikdo „neboduje“, schopnost dodržovat řád klesá rychlým tempem. Některé klientky si možná

43 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, S 25

44 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, S 25

45 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, S 25

z dětství jakýsi řád přinesly, ovšem během svého života si odvykly podle něj žít. Dodržování určitého denního řádu má vliv nejen na hladké zvládnutí denních povinností, ale i na osobní pocit spokojenosti. V případě dospělého klienta je samozřejmě dodržování jakéhosi denního řádu jeho soukromou záležitostí, ať už je to z pohledu pracovníka podstatné či nikoli. Ve chvíli, kdy se jedná o dítě, nabývá situace nových rozměrů. Kromě toho, že dodržování denního řádu je považováno za společenskou normu, je to též výchovný prostředek a nutný nástroj vedoucí k dobrému psychickému i fyzickému vývoji. Děti, které nemají zažitý jasný scénář dne, mohou být nejisté, roztěkané, leckdy neovladatelné, chybí jim totiž jasné opěrné body.

Potřeba životní jistoty

Rodič by měl dítěti zajistit i „...životní jistotu. Ta se nejvydatněji naplňuje v citových vztazích k lidem, kteří jsou kolem nás a kteří k nám patří. Ne nadarmo se říká, že teprve s jistotou v zádech se vydává dítě na dobrodružné výpravy za poznáním světa.“⁴⁶

Potřeba vlastní společenské hodnoty

„Potřeba vlastní společenské hodnoty“⁴⁷ patří mezi potřeby, které mají nejen děti, ale i dospělí. Pokud mluvíme o schopnosti uspokojovat tuto potřebu dětí ze strany rodičů, opět narážíme na to, že je velmi těžké přispívat k uspokojení potřeby druhého člověka v případě, že tuto potřebu nemá dotyčný uspokojenu sám. Klientky - matky vnímají samy sebe jako lidi na okraji společnosti, jako ty, kteří jsou nedůležití, na překážku, nemají hodnotu. Kvůli své závislosti na pomoci ostatních, ať už je to stát, azylový dům či rodina, se cítí stigmatizovány. Některé klientky žijí s diagnózou lehké mentální retardace nebo mají jiný handicap či jsou romského původu. To všechno snižuje jejich pocit společenské hodnoty. Pro tyto klientky je pak téměř nadlidský úkol dodávat dítěti pocit hodnoty, sebevědomí, a to ať vědomě či nevědomě. Pokud se alespoň někdy samy setkaly s pochvalou, jsou i ony schopny někdy dítě automaticky pochválit ve chvíli, kdy udělá něco, co ony pozitivně hodnotí. To je takzvaná výkonově zaměřená pochvala. Ve chvíli, kdy se jedná o pochvalu existenčně zaměřenou, tedy o projev lásky či konstatování hodnoty bez nutnosti činu ze strany chváleného, je situace těžší. Pokud se rodiče sami s existenční pochvalou nesetkávali, jen těžko ji mohou poskytovat svým dětem. Jak píše Zdeněk Matějček: “Ten, kdo má dost jistoty sám v sobě, může být oporou i druhým.“⁴⁸

Potřeba otevřené budoucnosti

46 Matějček, O rodině vlastní, nevládní a náhradní, S 26

47 Matějček, O rodině vlastní, nevládní a náhradní, S 26

48 Matějček, O rodině vlastní, nevládní a náhradní, S 26

„Otevřenou budoucnost“⁴⁹ potřebuje každý z nás. Jak ale poskytovat dětem otevřenou budoucnost ve chvíli, kdy se rodina ocitá v tíživé finanční situaci, nedisponuje vlastním bydlením, rodiče spolu nežijí a naděje na změnu je malá? Zvláště malé děti nepotřebují mít velkolepé výhledy na několik let dopředu, stačí jim malé události, na něž se mohou těšit. Někdy postačí vidina oblíbeného jídla, návštěva ZOO, blížící se Vánoce. V rámci AD mají možnost matky s dětmi využívat různých volnočasových aktivit, ať již pravidelných či nepravidelných. I jejich prostřednictvím se může klientce podařit dodat dítěti pocit dobré budoucnosti.

3.2.3. Schopnost rodinu finančně zabezpečit

Finanční zabezpečení rodiny je v dnešní době velmi aktuální otázkou. Finanční problémy mají všechny klientky AD, jinak by se pravděpodobně do AD ani nedostaly, protože tím hlavním aspektem, který definuje cílovou skupinu je ztráta bydlení a ta je v 90% spojena právě s finančními problémy.

Finanční problémy mohou být krátkodobé, trvající pár měsíců, ale i dlouhodobé - v případě dlouhodobých nedostatečných příjmů a hlavně zadluženosti. Právě zadluženost je problémem, se kterým se potýká nejen velká část klientek AD, ale i zbytek společnosti. Proto se mu věnuji zvlášť v následujícím textu.

Zadluženost

V současné době je otázka zadluženosti rodin obecně velmi diskutovaným problémem. Průměrná česká domácnost dluží čtvrt milionu korun, osmkrát více než v roce 2000⁵⁰. „Dle údajů České národní banky činila na konci roku 2010 celková zadluženost domácností v České republice 1 056,27 mld. Kč.“⁵¹ Tato částka však zahrnuje pouze dluhy u bank a finančních institucí. Reálná hodnota zadluženosti domácností je tedy ještě vyšší.

Důvody zadlužování se obecně

“...silná marketingová politika těchto společností⁵²

růst životní úrovně

změna životního stylu a preferencí (potřeba vlastního bydlení, rostoucí spotřeba)

názorové změny obyvatelstva na zadluženost“⁵³.

49 Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, S 26

50 Pokorný, <http://finweb.ihned.cz/c1-41269070-prumerna-ceska-domacnost-dluzi-polovinu-svych-rocnich-prijmu>

51 <http://zpravy.profi.cz/14691-zadluzeni-domacnosti-u-financnich-instituci-se-ke-konci-roku-2010-zvysilo-na-1-056-27-miliardy-korun.html>, 1.3.2011

52 Myšleno institucí poskytujících půjčky

53 Dluhová problematika, S 8

Společnosti poskytující úvěry se však zaměřují na nízkopříjmové skupiny obyvatel. A to z následujících důvodů: lidé z těchto skupin

touží po „lepší“ životě

velmi často nerozumí podmínkám poskytnutí úvěru

jsou lehce manipulovatelní

Jak uvádějí autoři v knize Hodnocení rodiny a ohroženého dítěte:

„Na dospělé i na děti v současnosti útočí ze všech stran ‚výhodné nabídky, k nejrůznějším nákupům. Současně jsou vybízeni k tomu, aby ‚ koupili nyní, zaplatili potom.‘“⁵⁴

Pro klientky, které žijí zpravidla alespoň v subjektivní chudobě, je velmi těžké odolávat tak „svůdným“ nabídkám. Velká touha mít se lépe, mít to, co mají ostatní, bez ohledu na to, mám-li potřebné prostředky, je často dovede k velkým dluhům.

Rizikové je i to, že klientky zpravidla nerozumějí podmínkám poskytování půjček, takže nevědí, že rozvázat smlouvu o půjčce je zpravidla možné jen s vysokou penalizací, že RPSN tedy „... ´roční procentní sazba nákladů´, která představuje úhrn všech poplatků a dalších nákladů, které musí dlužník dle uzavřené úvěrové smlouvy věřiteli zaplatit,“⁵⁵ dosahuje někdy až 14 %. Navíc společnosti poskytující půjčky nemají povinnost do hodnoty RPSN zahrnovat veškeré vedlejší výdaje související s půjčkou. Tyto výdaje se ale mohou vyšplhat do částek vyšších než je půjčovaná hodnota peněz⁵⁶.

Úročení půjček je pro klientky zpravidla také oblastí, ve které se neorientují. Pro důsledně školené „obchodního zástupce“ (jak své pracovníky, kteří nabízejí půjčky, firmy často nazývají), bývají právě lidé s nízkými příjmy a nízkým vzděláním ideálními „zákazníky“.

Společné znaky dluhů klientek AD

- věřitelé

firmy odkupující pohledávky

nebankovní společnosti

banky

soukromé osoby (příbuzní, známí)

dopravní podnik

telefonní operátoři

majitelé nemovitostí, kde byly klientky v nájmu (dluhy na nájemném)

54 Matoušek, Pazlarová, Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, S 84

55 Dluhová problematika, S 27

56 Dluhová problematika, S 28

stát (dluhy na zdravotním a sociálním pojištění)

- stav dluhů

klientky dluhy nesplácí, pokud ano tak jen částečně

klientky nemají dokonalý přehled o věřitelích ani o výši dluhů

půjčky jsou již ve stádiu vymáhání exekutorskou firmou

byly přeprodávány firmě, která hromadně odkupuje pohledávky

dlužná částka je zvýšená o penále a poplatky, někdy i několikanásobně

-okolnosti vzniku půjček či dluhů

ve většině případů byly půjčky poskytnuty bez dokazování příjmů

půjčky poskytnuty na věci, které nejsou nutné k přežití(elektronika...)

půjčky poskytnuty rychle (během dnů či hodin)

klientky nerozuměly podmínkám půjček

dluhy vznikly zpravidla nedbalostí klientek

Selhávání v oblasti finančního zabezpečení

Zajištění dostatečného příjmu rodiny

Příjem klientek tvoří zpravidla pouze sociální dávky. Výjimečně pobírají peněžitou podporu v mateřství, obvykle však jen rodičovský příspěvek, neboť na peněžitou podporu v mateřství zpravidla nemají nárok. Dále pobírají další dávky státní sociální podpory (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení) a dávky pomoci v hmotné nouzi (příspěvek na živobytí či mimořádná okamžitá pomoc). Mezi příjmy klientek ještě někdy můžeme nalézt výživné na dítě, placené otcem dítěte. Velmi často se ale jedná buď o minimální částky a nebo o nepravidelný příjem. Do tří let věku dítěte či dětí nemají klientky zpravidla možnost své příjmy zvýšit. Do tří let věku totiž zpravidla není možné dítě přijmout do mateřské školy. V drtivé většině jsou klientky samoživitelkami bez fungujícího rodinného zázemí, možnosti hlídání dítěte v rodině jsou omezené nebo žádné. Klientka si z těchto důvodů může jen obtížně přivydělávat.

Ale ani to, že je dítě umístěno do předškolního zařízení, nezaručuje možnost přivýdělku či zaměstnání. Klientky často nemají ani dostatečnou kvalifikaci ani praxi, práci tedy shánějí těžko. Mívají problém uspět při přijímacích pohovorech či se v práci udržet. Chybí jim i dostatečná motivaci k hledání zaměstnání, na které může mít podíl i častá hrozba exekuce části platu.

Vyrovnané hospodaření

Klientky mají problém s udržení vyrovnaného rozpočtu. Je pro ně problematické uhlídat své výdaje tak, aby byly stejné nebo nižší než příjmy. Utrácí bezmyšlenkovitě, často se jim stane, že na konci měsíce nemají peníze na jídlo. Někdy žijí stylem tady a teď, nemyslí na budoucnost. Problémem je mnohdy i to, že i jejich minimalizované výdaje na živobytí jsou opravdu vyšší než příjmy.

Splácení dluhů

Klientky jak už bylo naznačeno selhávají v oblasti splácení dluhů. Ať už se jedná o dluhy způsobené nedbalostí (jízdné, pojistné...) nebo dluhy záměrně uskutečněné.

Proč klientky své dluhy nesplácejí? Důvodů je několik.

- 1) klientky skutečně nemají finanční prostředky na to, aby své dluhy splácely
- 2) klientky finance na splácení dluhů mají, ale nesplácejí a doufají, že „všechno nějak dopadne“
- 3) klientky jsou demotivované. Dluhy jsou totiž tak velké a příjmy klientek tak malé, že vědí, že ještě po řadu let, možná vůbec nikdy, nejsou schopny své dluhy splatit.
- 4) klientky o dluzích nevědí. Stává se také, že klientky nesplácejí své dluhy z pouhé nevědomosti. Dluhů mají tolik, že ne o všech vědí, a ty, o kterých nevědí, nesplácí.

Následek nesplácení dluhů - exekuce

Největší hrozbou je exekuce, která je s dlouhodobým neplacením dluhů vždy spojena. Klientky AD zpravidla nemají oficiálně žádný majetek. Pokud u nich dojde k exekučnímu řízení, jsou jim většinou pravidelně strhávány finanční částky z dávek státní sociální podpory či pomoci. Podle občanského soudního řádu lze exekučně strhávat pohledávky z „příjmů, které dlužníkovi nahrazují odměnu za práci (důchod, nemocenská, peněžitá pomoc v mateřství, podpora v nezaměstnanosti...) a z dávek státní sociální podpory, jež nejsou vypláceny jednorázově (přídavky na dítě, rodičovský příspěvek...).“⁵⁷

S hrozbou exekuce souvisí i demotivace klientek pracovat nebo alespoň pracovat oficiálně. V tu chvíli totiž přichází na řadu exekuce platu. Klientky tedy mají pocit, že pracovat se jim nevyplatí (viz výše).

57 Dluhová problematika, S 46

3. 3. Aktivity konané v rámci podpory a rozvoje rodičovských kompetencí v oblasti hospodaření a zadluženosti

Veškerá podpora a pomoc v této i jiných oblastech probíhá samozřejmě v rámci případové práce prostřednictvím individuálního plánování. Kdy si klientka za asistence sociálního pracovníka určí cíle svého pobytu, které jsou pravidelně vyhodnocovány při konzultacích.

3.3.1. Oblast hospodaření

Cíl podpory: klientka je schopna udržet vyrovnaný rozpočet, mít finance na uspokojení základních životních potřeb a efektivně využívat finanční prostředky.

Podpora při sestavování rodinného rozpočtu

Základem dobrého hospodaření je schopnost zkorigovat své výdaje tak, aby nepřevyšovaly příjmy. Právě s tím má většina klientek AD problém. Proto součástí individuálního plánu bývá právě cíl zaměřený na sestavování rodinného rozpočtu. V případě klientek AD ale není jednoduché.

Prvním problémem je vůbec přesvědčit klientky o důležitosti finančního plánování.

Druhým problémem při sestavování rozpočtu je to, že klientky nedisponují každý měsíc stejnou částkou, ať už je to způsobeno přiznáním či nepřiznáním některé z dávek SSP⁵⁸ či Pomoci v hmotné nouzi, opomenutím žádosti o ně nebo např. opožděnou platbou zmiňovaného výživného.

Třetím úskalím může být neznalost reálných cen. Velmi často klientky, byť nakupují relativně pravidelně, nemají ponětí o cenách potravin a dalšího spotřebního zboží. Lehce se pak dají nachytat tahy obchodníků a zároveň nejsou schopny sestavit rozpočet na základě reálných informací.

Problematické může být i sestavování rozpočtu na období celého měsíce, což je časový úsek, v němž jsou většinou vypláceny sociální dávky. Toto období je pro některé klientky příliš dlouhé. V praxi se ukazuje, že je přínosné měsíc rozfázovat na kratší úseky, nejlépe na týdny. Týden je doba, kterou si klientky dokážou daleko lépe představit a mají též motivaci se držet rozpočtu.

Úskalím není jen sestavení rozpočtu, ale zejména v jeho dodržení. Mezi překážky v udržení rozpočtu patří nejčastěji impulzivní nákupy, nákupy drahých potravin pro dítě s odůvodněním, že „to dítě chce“, nečekané výdaje, které nejsou způsobeny neukázněností klientky, jako jsou platby za léky apod.

58 Státní sociální podpora

Úschova peněz

Některé klientky jsou schopny daleko lépe hospodařit, nemají-li u sebe veškeré finanční prostředky. Využívají pro tento případ možnosti úschovy peněz u pracovníků azylového domu. Tím předejdou nebezpečí, že utratí všechny prostředky. Pokud klientka je schopna takovéto reflexe svého chování, je to jistě signál, který pracovníci během práce s klientkou pozitivně hodnotí. Samozřejmě je to jen mezistupeň ve vývoji. Cílem práce je, aby klientka byla schopna hospodařit zcela bez pomoci.

Půjčky u AD

I přes veškerou snahu svou či pracovníků azylového domu se matky – ať už v důsledku svých chyb či pouze souběhu události - často dostávají ke konci měsíce do situace, kdy skutečně nemají žádné peníze na zajištění potravin pro sebe a své dítě / děti. V takové chvíli (vždy po individuálním posouzení situace klientky) azylový dům poskytuje jak možnost pozdějšího splacení poplatku za ubytování, tak nabízí materiální pomoc či bezúročnou půjčku, tu však vždy v co nejmenší částce, na konkrétní potřeby, zpravidla potraviny a jen za předpokladu, že nákup bude doložen účtem z obchodu.

3.3.2. Oblast zadluženosti

Cíl podpory: Klienta má zmapované své dluhy, smluvené splátkové kalendáře odpovídající jejím příjmům, je ukončen dluhový kolotoč – klientka se již dál nezadlužuje, jsou minimalizovány exekuce.

Motivace klientky

Stejně jako v drtivé většině případů je nutné, klientku nejdříve motivovat. Klientku je třeba motivovat k tomu, aby situaci chtěla řešit, a přesvědčit ji, že to musí být ona sama, kdo věc vyřeší. Klientky potřebují motivovat k tomu, aby své dluhy začaly řešit, aby opravdu dovedly jednání o splátkových kalendářích do konce, ale hlavně k tomu, aby po smluvení splátkového kalendáře opravdu pravidelně splácely.

Během celého procesu nastává mnoho situací, které klientky demotivují a velmi často jsou příčinou jejich selhání v oblasti řešení dluhů. První problémy přicházejí již při jednání s věřiteli. Klientky jsou velmi nejisté, neumějí formulovat své požadavky a tak jednání často zkrachují. Je potřeba je motivovat k tomu, aby tyto překážky překonaly a znovu se pokusily jednat s věřiteli. Demotivující může být i přístup ze strany věřitelů, kteří velmi často nejsou ochotni komunikovat a jen stále zasílají další a další upomínky k platbám. Ve chvíli, kdy je již smluven splátkový kalendář a klientka začne

splácet, hrozí velké riziko toho, že splácení ukončí ve chvíli, kdy zjistí, že jí částka, kterou odesílá jako splátku, chybí v rozpočtu.

V případě vyšších dluhů je těžké klientku k jejich řešení motivovat, protože rozdíl mezi jejími příjmy a dluhy je tak obrovský, že splácet své dluhy bude do konce života. V tomto případě volí klientky raději hru na „mrtvé brouky“. Ta se však nevyplácí, zpravidla končí exekucemi.

Mapování dluhů

V první fázi poradenství je třeba zmapovat dluhy, což nebývá vždy jednoduché. Postupně totiž často vyplývají na povrch další a další dluhy. Klientky často nevědí komu, za co a kolik dluží.

V současné době mapování dluhů komplikuje obchodování s pohledávkami. Ve chvíli, kdy jsou dluhy zmapovány a je - v ideálním případě - sestaven písemný seznam všech dluhů včetně jejich výše a věřitele, přichází další fáze pomoci. S klientkou je třeba vyřešit, jaké dluhy jsou akutní, tedy kde je klientka nejbliž hrozbě exekuce, nebo kde je nejvyšší penalizace za nesplácení.

Příprava na jednání s věřiteli, doprovod na jednání, zastupování klientky

Jednání s věřiteli jak o splátkovém kalendáři, tak o odložení splácení či o prominutí části dluhu nebo poplatků s ním spojených je dalším krokem v rámci řešení dluhů. Tato jednání bývají často velmi složitá. AD nabízí podporu při přípravě na jednání. Klientky si za asistence sociální pracovnice mohou v klidu připravit a formulovat požadavky, se kterými jdou na jednání. Mají možnost si i jednání „nanečisto zkusit“. Sociální pracovnice je též připravuje na různé scénáře, které během jednání mohou nastat.

Klientky mají též možnost využít doprovod na jednání. Ten slouží hlavně jako psychická podpora klientky, zároveň je jím ale demonstrováno, že klientka má zázemí, což mnohdy přispívá k solidnějšímu jednání ze strany věřitelů. Nese s sebou ale riziko nálepkování klientky jako „neschopné samostatně jednat“.

Další možností je též zastupování při jednání s věřiteli. Ať už se jedná o zastupování osobní či telefonické, je považováno až za krajní řešení. V tomto případě totiž zodpovědnost přechází z klientky na pracovníka, což není cílem poradenství. Existují ale případy, kdy je možné tuto formu pomoci využít (například v případě fyzické či duševní nemoci, kdy může při prodlení dojít k velkým finančním ztrátám klientky).

Oddlužení

Jednou z aktivit v rámci dluhového poradenství je též pomoc s oddlužením klientky. Oddlužení nebo-li osobní bankrot je v podstatě jediným komplexním

řešením. Osobní bankrot je zakotven v insolvenčním zákoně 182/2006 Sb, který nabyl účinnosti 1. ledna 2008. Zdaleka ne všechny klientky ale mohou toto využít. Nezřídka se stává, že nesplňují podmínky pro vyhlášení osobního bankrotu, mezi které například patří to, že dlužník musí přesvědčit soud, že je schopen v následujících pěti letech splatit zpravidla minimálně 30% svých nezajištěných dluhů.

Vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti

Aby se zamezilo dalšímu zadlužování klientek, je důležité poskytnout jim vzdělávání v této oblasti. Jen pokud se klienti budou v tématice dluhů orientovat, je naděje na to, že se budou méně zadlužovat nebo budou alespoň volit společnosti, které nabízejí výhodnější půjčky a solidní jednání. Vzdělávání probíhá jak mimoděk během individuálních konzultací se sociální pracovníci, tak i cíleně během nepravidelných školení či přednášek pro klientky.

3.4. Příčiny a možné následky selhávání v oblasti rodičovských kompetencí

Přestože některé důvody selhávání v oblasti rodičovských kompetencí u klientek AD již byly naznačeny v předchozím textu, domnívám se, že je žádoucí je v následujícím textu shrnout. Jak již jsem několikrát zmiňovala, jako zásadní důvod problémů v oblasti rodičovských kompetencí vidím tzv. „transgenerační vzorec neadekvátního rodičovského chování“⁵⁹ o němž mluví Bechyňová a Konvičková ve své knize Sanace rodiny.

Marie Vágnerová v knize Psychopatologie pro pomáhající profese cituje výzkum J. L. Culberstona a C. J. Schelenbacha z roku 1992. Tento výzkum uvádí čtyři základní skupiny vlastností, „které zvyšují riziko špatného zacházení s dítětem.“ Jinak řečeno zvyšují riziko selhávání v oblasti rodičovských kompetencí. Jsou jimi:

- 1) Nedostatek v sociální orientaci, omezená schopnost empatie, neporozumění potřebám jiného člověka, rigidita, osamělost a problémy v mezilidských vztazích.
- 2) Problematické sebehodnocení, nízká sebeúcta, nespokojenost s rodičovskou rolí.
- 3) Rizikové chování, které se projevuje nedostatečnou sebekontrolou a sebeovládáním, impulzivitou, potřebou projevit negativní city.

59 Bechyňová, Konvičková, Sanace rodiny, S 53

- 4) Špatná zkušenost z vlastního dětství: 70 % lidí, s nimiž v dětství nezacházeli rodiče přiměřeným způsobem, mělo sklon chovat se podobně.⁶⁰

Jak vidíme na uvedeném výčtu, pramení zpravidla neschopnost dostát rodičovským kompetencím v orientační rodině. Klientky AD buď přicházejí z dysfunkčních rodin, nebo se do dysfunkční rodiny narodily, byly z ní odebrány a byla nad nimi nařízena ústavní výchova. Přestože výše jmenovaný výzkum uvádí jako jednu ze skupin zkušenosti z původní rodiny, po prozkoumání zbylých tří skupin vlastností zjistíme, že i zde můžeme hledat příčinu problémů v orientační rodině.

Velmi zajímavý náhled nám nabízí Z. Matějček. Mluví sice o zanedbávání dítěte, ale jeho koncepce je platná i ve chvíli, kdy se ještě nejedná o zanedbávání, ale spíše o nedostatky v péči o dítě. Matějček mluví o rizikových rodičích, u kterých je větší pravděpodobnost, že budou k zanedbávání inklinovat, a zároveň o rizikových dětech, které budou toto chování rodičů posilovat.⁶¹ Skupinu rizikových rodičů definuje obecně jako „Lidé, kteří nemají pro rodičovskou roli dostatečné kompetence, nejsou schopni nebo aktuálně nemohou plnit požadavky této role.“⁶² Jako příklady uvádí „, mentálně retardované, somaticky či psychicky nemocné, rodiče zdevastované abúzem alkoholu a drog, lidi se zkušeností citové deprivace, mladé a nezralé rodiče, lidi žijící v hmotné bídě.“⁶³ Jako rizikové děti vnímá autor ty, „...které jsou natolik pasivní, apatické, nenápadné, nevýrazné, že nedovedou svoje rodiče zaujmout,“⁶⁴ a dále ty, které „...jsou znevýhodněné, a proto méně žádoucí...“⁶⁵.

O rizikových faktorech rodičů, které mohou vést k zanedbávání se dočteme i v knize Sanace rodiny. Autorky citují tzv. Family Stress Checklist (Seznam rodinných stresorů)⁶⁶ respektive rizikové faktory, které z tohoto dotazníku vyplývají. Na straně rodičů jsou to například tyto faktory: „, rodič má nízké sebehodnocení, je sociálně izolovaný, trpí depresemi, má nízkou schopnost řešit problémové situace, rodič prožívá/prožil četné krize nebo stresové situace

60 Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 320

61 Matějček, Děti v ohrožení in Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 322

62 Matějček, Děti v ohrožení in Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 322

63 Matějček, Děti v ohrožení in Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 322

64 Matějček, Děti v ohrožení in Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 322

65 Matějček, Děti v ohrožení in Vágnerová, Psychopatologie pro pomáhající profese, S 322

66 Bechyňová, Konvičková, Sanace rodiny, S 41

(např. „chaotický“ způsob života, problematické partnerské vztahy, časté střídání partnerů..., špatné podmínky k bydlení)⁶⁷

Mluvíme-li o příčinách, je vhodné zmínit i možné následky selhávání v oblasti rodičovských kompetencí. Tím nejhorším následkem může být až odebrání dítěte z rodiny. To je samozřejmě krajní řešení, kterému by mělo předcházet mnoho jiných kroků. Ale i když nedojde k tomuto radikálnímu „řešení“ situace, může si dítě odnést do svého budoucího života relativně velké následky - mnohokrát zmíněný onen transgenerační přenos, zdravotní či psychické následky, vztahové problémy, špatné či žádné hygienické návyky apod.

U klientky nelze stanovit jeden jediný důvod selhávání v oblasti rodičovských kompetencí. Jedná se zpravidla o souběh několik okolností, které jsou zpravidla neměnné. Přesto je ale důležité je identifikovat a hledat cesty, jak i s těmito omezeními může být klientka dobrou matkou.

67 Bechyňová, Konvičková, Sanace rodiny, S 41

4. Výzkum mapující poskytování dluhového poradenství v rámci azylových domů pro matky (rodiny) s dětmi

Cílem mého výzkumu bylo zmapovat poskytování dluhového poradenství v rámci azylových domů pro matky (rodiny) s dětmi na území České republiky. Zajímalo mě například to, zda AD dluhové poradenství vůbec poskytují, jaké případné aktivity v jeho rámci probíhají či zda jsou jejich pracovníci v dluhovém poradenství školeni.

Výzkum probíhal od 22. 3. 2011 do 5. 4. 2011. Zpracování dotazníku probíhalo v květnu 2011. Návratnost dotazníku byla vyšší, než jsem předpokládala. Z oslovených 60 AD po celé České republice vyplnilo dotazník 26 AD, což je necelá 44 % návratnost.

4.1. Metoda výzkumu

Výzkum byl prováděn metodou dotazníkového šetření, tedy metodou kvantitativní. Dotazník obsahoval 6 otázek, odpovědi byly z části předdefinované, z části respondenti odpovídali volně.

4.2. Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek byly AD pro matky (rodiny) s dětmi na území České republiky, které byly náhodně vybrány z databáze MPSV. Dotazník byl rozeslán elektronickou poštou. Většinou ho vyplňovali sociální pracovníci oslovených azylových domů. Dotazník byl anonymizován.

4.3. Hypotézy

Hypotéza 1: dluhové poradenství bude ve většině AD součástí individuální práce s klientem

Hypotéza 2: AD spíše nebudou spolupracovat s ostatními sociálními službami či jinými institucemi při řešení zadluženosti klientů

Hypotéza 3: pracovníci AD budou školeni méně než v 50 % AD

Hypotéza 4: mezi tři nejčastější aktivity spojené s dluhovým poradenství bude patřit pomoc při sestavování splátkového kalendáře, pomoc při sestavování rodinného rozpočtu a doprovod na jednání

Hypotézy jsem stanovila na základě vlastních zkušeností nabytých během praxí v AD, v rozhovorech s pracovníky AD a sledováním nabídky AD na internetu.

4.4. Analýza dat

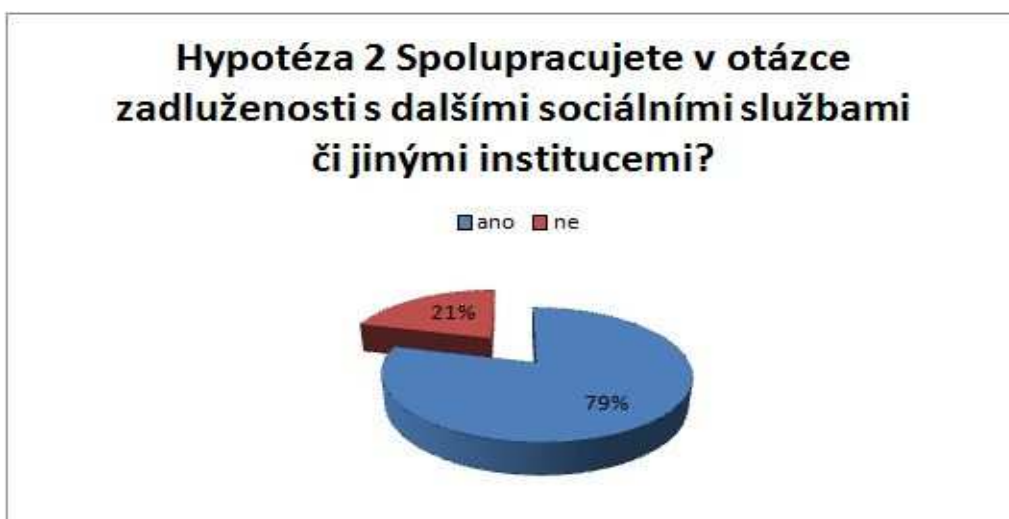
Hypotéza 1: dluhovému poradenství bude ve většině AD součástí individuální práce s klientem

Hypotéza 1 byla verifikována, neboť 96,15 % respondentů na tuto otázku odpovědělo ano. Důležité je upozornit, že jediný AD, který neposkytuje dluhové poradenství svým klientům, má v současnosti pouze jednu azylovou bytovou jednotku. To, že drtivá většina AD poskytuje dluhové poradenství, je důkazem toho, že zadluženost je skutečně velkým problémem. AD potřebu svým klientů reflektují a reagují na ni.

Hypotéza 2: AD spíše nebudou spolupracovat s ostatními sociálními službami či jinými institucemi při řešení zadluženosti klientů

Hypotéza 2 nebyla verifikována, neboť nadpoloviční většina dotázaných odpověděla na tuto otázku ano.

Následující graf zobrazuje, s kterými konkrétními institucemi AD spolupracují.

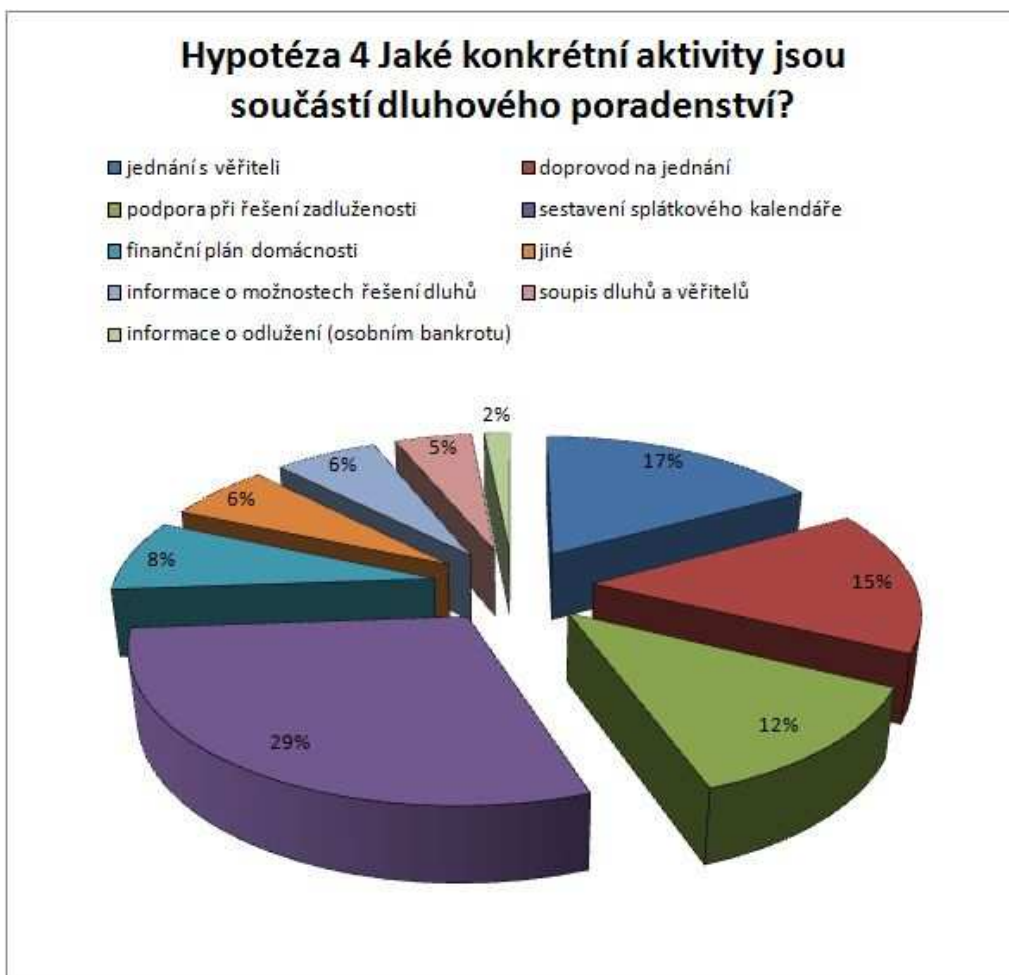

Hypotéza 3 pracovníci AD budou školeni ve více než 50 % AD
Hypotéza 3 byla verifikována, neboť 64% AD (tedy nadpoloviční většina)
školí své zaměstnance v dluhovém poradenství.

Hypotéza 4: mezi tři nejčastější aktivity spojené s dluhovým poradenstvím bude patřit pomoc při sestavování splátkového kalendáře, pomoc při sestavování rodinného rozpočtu a doprovod na jednání

Hypotéza 4 byla verifikována ze 2/3, mezi nejčastější aktivity v rámci dluhového poradenství byly respondenty označeno řešení splátkového kalendáře, doprovod na jednání a vyjednávání s věřiteli.

4.5. Zhodnocení

Z výsledků dotazníkového řešení jednoznačně vyplývá, že AD reflektují obrovský problém zadluženosti klientů a reagují na něj tím, že dluhové poradenství začleňují do individuálního plánování. Konkrétní aktivity, spojené

s dluhovým poradenstvím, jsou opravdu různorodé. Většina AD vypsalala 3-4 aktivity (viz graf výše).

Vzhledem k tomu, že na většině škol, které vzdělávají budoucí sociální pracovníky, ještě nebylo zařazeno dluhové poradenství jako povinný předmět, je výborným zjištěním, že většina AD své pracovníky v této oblasti vzdělává. Někteří respondenti dokonce odpověděli, že sociální pracovníci AD jsou v této oblasti vzdělávání opakovaně.

K otázce spolupráce s jinými institucemi se většina AD vyslovila v kladném smyslu. Zároveň ale stejní respondenti odpověděli, že dluhové poradenství poskytují, a že jejich pracovníci jsou v něm školeni. Zajímavé by bylo zjistit, v jakých případech AD poskytují dluhové poradenství samy a kdy už odkazují na další služby. Dá se předpokládat, že v jednodušších případech se snaží klientům pomoci v rámci AD, v případech těžších, které již vyžadují hlubší znalosti práva, odkazují své klienty na jiné služby. Otázkou je, zda je dobře, aby AD nabízel v nějakém větším než základním rozsahu dluhové poradenství. Jeden z názorových proudů totiž tvrdí, že klient by měl být motivován k používání klasických forem pomoci stejně jako většina občanů. Poskytování velkého rozsahu služeb je v rámci tohoto pohledu vnímáno negativně, neboť klienta nevede k přílišné aktivitě. Situaci mu zjednodušuje a nepřipravuje ho na život mimo AD. Oponenti tohoto pohledu ovšem tvrdí, že AD může v této oblasti efektivněji pomoci než jiná služba, protože klienta zná, je s ním v každodenním kontaktu a může klienta snáze motivovat, protože klient má k AD důvěru. Zároveň kritici tohoto pojetí často podotýkají, že mnozí klienti jsou své záležitosti ochotni a někdy i schopni řešit pouze v rámci AD. Pokud AD tuto službu (poradenství v rámci zadluženosti) neposkytne, nebude klient své dluhy řešit vůbec. Z mých dosavadních zkušeností vyplývá, že nelze jednoznačně určit hranici, kam až poskytovat další služby v rámci AD. Kloním se ale k tomu, aby pokud to může situaci klienta prospět byly klientům doporučovány další specializované služby. Je ale velmi žádoucí, aby jednotlivé služby (a i sociální odbor, pokud se v případě klienta angažuje) úzce spolupracovaly (samozřejmě se souhlasem klienta). K dobré spolupráci mohou prospět i dnes již častěji používané případové konference.

Co se týče spolupráce s jinými institucemi (viz. graf výše), spolupracují AD nejčastěji v této problematice s občanskými poradnami. Otázkou zůstává, proč. Důvodů může být několik: nejkvalitnější služby, nejrozšířenější či nejznámější služby. Hned po občanských poradnách následovaly právní kanceláře, což bylo možno předpokládat.

V rámci dotazníku jsem také zjišťovala úroveň poskytované služby. Ne úroveň kvality, ale spíše náročnosti úkonu. Pro jasnost jsem použila hodnocení, které používají občanské poradny. Pomoc, kterou poskytují, rozdělují do čtyř úrovní.

1) Informace

Obsahem informací jsou obecná fakta, při kterých není třeba posuzovat a řešit konkrétní situaci klienta. Informacemi mohou být také konkrétní údaje, které jsou cílené na danou situaci. Informace nenabízí možnosti řešení. Např. číslo právní normy, znění vybraného paragrafu zákona apod.

2) Rada

Rada vychází z konkrétní situace uživatele, nabízí alternativy řešení, posuzuje klady a zápory jednotlivých variant řešení. Je orientovaná na řešení problému. Např. uživatel chce začít splácet své dluhy, poradce nabízí různé možnosti, jak začít jednat s věřiteli, a společně zvažují výhody a nevýhody možných řešení apod.

3) Aktivní pomoc

Jedná se o komplexní přístup k řešení problému. Aktivní pomoc probíhá v prostorách AD. Např. podrobné vysvětlení k aplikaci vzorů, pomocs výpočty a se splátkovými kalendáři apod.

4) Asistence

Je to činnost ve prospěch uživatele vykonávaná v AD i mimo něj. Je to také společný pojem pro doprovázení a vyjednávání. Např. vyplňování formulářů a dotazníků, vyjednávání poradce s třetí stranou apod.

AD zpravidla označily jako nejčastější dvě úrovně své pomoci. Na prvním místě to byla rada, na druhém aktivní pomoc. Naopak nejméně často poskytují dle svých vyjádření asistenci. Tento přístup azylových domů je potřeba pozitivně ohodnotit. V případě AD, kdy klienti jsou často méně samostatní a ve společenském prostředí neorientovaní, by pouhé poskytování informací nebylo na místě. Ovšem rada, tak jak je výše definovaná, spojuje adekvátní formu pomoci pro klienty AD a jejich uschopňování zároveň. Stejně tak pozitivní je, že nejméně často poskytují AD asistenci. V případě této formy pomoci je třeba mít se na pozoru, aby nedošlo k přenášení zodpovědnosti z klienta na pracovníky.

6.6. Závěr

Celkově byly dvě hypotézy verifikovány, jedna částečně a jedna vůbec. Vzhledem k tomu, že v současné době neexistují žádná data týkající se poskytování dluhového poradenství v rámci AD, nemohou být mé hypotézy postaveny na ničem jiném než na základě vlastních zkušeností nabytých během praxí v AD, rozhovorů s pracovníky AD a sledování nabídky AD na internetu.

Otázkou, kterou je nutné si položit, je, zda výsledky dotazníkového šetření je možno generalizovat. Domnívám se, že vzhledem k celkovému počtu registrovaných AD pro rodiny s dětmi v ČR (dle údajů MPSV 97 AD) a k počtu těch, které odpověděly v mém dotazníkovém šetření (26 AD, což je 27 % ze všech AD v ČR), lze data částečně považovat za relevantní.

Výsledky dotazníkového šetření mě pozitivně překvapily.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo definovat rodičovské kompetence, uvést konkrétní příklady rodičovských kompetencí, dále popsat obtíže, které mají klientky AD s jejich naplňováním a definovat zejména příčiny, ale i následky selhávání v této oblasti. Dále jsem se chtěla zaměřit na možnosti podpory v oblasti dluhového poradenství a hospodaření. Toto téma se v posledních letech stalo celospolečenským problémem. Málokdo má ve svém okolí někoho, kdo nemá dluhy. Pro klientky AD je toto téma ještě tíživější, protože mají velmi malé příjmy a nejsou schopny dostát svým závazkům a tak dochází ke kumulování dluhů. I toto byl důvod, pro který jsem si vybrala jako téma dotazníkového šetření poskytování dluhového poradenství v rámci AD pro matky s dětmi. Myslím si totiž, že společenské změny, včetně těch týkajících se zadlužování, kladou na azylové domy, ale i další sociální služby, velké nároky. V relativně krátké době musí být schopny zareagovat na nové potřeby svých klientů. Domnívám se, že jsem cíl této práce splnila.

V průběhu práce jsem se setkala s různými úskalími, za největší problém považuji nedostatek literatury věnující se tématu víceproblémových rodin a zejména pak v oblasti zadluženosti a dluhového poradenství. Přesto doufám, že se mi podařilo přiblížit a konkretizovat tuto oblast sociální práce.

Téma víceproblémových rodin a řešení jejich problémů považuji za důležité pro celou naši současnou společnost. Je varující, že lidé, jichž se toto téma přímo nedotýká, ho málo vnímají nebo pokládají neprávem – za zcela okrajové. Ráda bych, aby z mé práce bylo evidentní, jak velice je sociální služba azylového domu a navázaných služeb pro víceproblémové rodiny podstatná. Pokud klientky opravdu chtějí a jsou alespoň trochu schopny změnit svůj život, může sehrát azylový dům opravdu zásadní roli v jejich životě. Přála bych si, aby v naší společnosti stouplo povědomí o práci s víceproblémovými rodinami. Je třeba si uvědomit, že podpora rodin je dlouhodobou investicí. Nejen, že v případě dobrého fungování rodiny stát ušetří za případnou ústavní výchovu, ale prostřednictvím kvalitní práce s rodinami máme možnost přerušit přenos negativních vzorců chování z generaci na generaci. Jedině tak snad alespoň z části zamezíme tomu, aby se u dětí opakovaly problémy jejich matek, otců, babiček či dědečků.

Snad už nebudu svědkem tak absurdního výjevu, kterým pro mě byl neskonalý údiv jedné 20-ti leté matky nad tím, že „každá maminka nemá po narození dítěte svou sociální pracovníci“. Od malička totiž vyrůstala s tím, že sociální pracovníce prostě patří k životu. Snad její vnouče bude mít štěstí a nebude vědět, kdo je sociální pracovníce.

Seznam literatury

Monografie

BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Markéta, Sanace rodiny, Praha: Portál 2008, ISBN 978-80-7367-392-5

KŘIVOHLAVÝ, Jaro, Psychologie zdraví, Praha: Portál 2001, ISBN 80-7178-551-2

MAREŠ, Petr, Nezaměstnanost jako sociální problém, Praha: Sociologické nakladatelství 1994, ISBN 80-901424-9-4

MATĚJČEK, Zdeněk, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Praha: Portál 1994, ISBN 80-85282-83-6

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana, Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče, Praha: Portál 2010, ISBN 978-80-7367-739-8, S 184

MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana, KODYMOVÁ, Pavla, Sociální práce v praxi, Praha: Portál 2005, ISBN 80-7367-002-X

MATOUŠEK, Oldřich a kol., Metody a řízení sociální práce, Praha: Portál 2006, ISBN 978-80-7367-502-8

MOŽNÝ, Ivo, Sociologie rodiny, Praha: Slon 1999,

ISBN: 80-85850-75-3

PLAŇAVA, Ivo, Manželství a rodina, Brno: Doplněk 2000, ISBN: 80-7239-039-2

SATIROVÁ, Virginia, Kniha o rodině, Praha: Institut Virginie Satirové, 1994, ISBN 80-901325-0-2

SMUTKOVÁ, Lucie, Sociální práce s rodinou, Hradec Králové: Gaudeamus 2007, ISBN 978-80-7041-069-1

SOBOTKOVÁ, Irena, Psychologie rodiny, Praha: Portál 2001, ISBN: 80-7178-559-8

SYNGLI, Francois de, Sociologie současné rodiny, Praha: Portál 1999, ISBN 80-7178-249-1

SYROVÁTKOVÁ, Štěpánka, MACHALÍČEK, Josef, CHRISTOVÁ, Jana, Dluhová problematika, Praha: Člověk v tísní o.p.s 2008, ISBN: 978-80-86961-28-6

ÚLEHLA, Ivan, Umění pomáhat, Praha: Sociologické nakladatelství 1999, ISBN 80-85850-69-9

VÁGNEROVÁ, Marie, Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha: Portál 1999, ISBN 80-7178-214-9

VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan, Aplikovaná sociální psychologie, Praha: Portál 1998, ISBN 80-7178-269-6

WINKLER, Jiří, PETRUSEK, Miloslav, Velký sociologický slovník, Praha: Karolinum 1996, ISBN 80-7184-310-5

Zákony České republiky

Z 262/2006 Sb.- Zákoník práce

Z108/2006 Sb. o sociálních službách

Z 40/2009 Sb.- Trestní zákoník

Z 182/2006 Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení

Z 94/1963 Sb. o rodině

Časopisy

Sociální práce/Sociálna práca, Brno: AVSP 2009, Sociální práce se zadluženými, ISSN 1213-6204

Sociální práce/Sociálna práca, Brno: AVSP 2010, Sociální práce a boj s chudobou, ISSN 1213-6204

Články

NAVRÁTILOVÁ, Jitka, Role sociálních služeb v rodinné politice státu, Sociální práce/Sociálna práca, Brno: AVSP 2007, ISSN 1213-6204

Elektronické zdroje

MEDIAFAX, Zadlužení domácností u finančních institucí se ke konci roku 2010 zvýšilo na 1 056,27 miliardy korun [online], 1.3. 2011, URL:<http://zpravy.profi.cz/14691-zadluzeni-domacnosti-u-financnich-instituci-se-ke-konci-roku-2010-zvysilo-na-1-056-27-miliardy-korun.html>

GINTER, Jindřich, Počet exekucí narůstá, chronickým dlužníkům už ale není co brát [online], 1.3.2011, URL:<http://www.novinky.cz/finance/225165-pocet-exekuci-narusta-chronickym-dluznikum-uz-ale-neni-co-brat.html>

KOLPINGOVA RODINA PRAHA 8, O Kolpingu [online], 29.10.2011

URL: <http://www.kolpingpraha.cz/?o-kolpingu>

KOLPINGOVO DÍLO ČESKÁ REPUBLIKA, Mezinárodní Kolpingovo dílo [online], 29.10.2011, URL:<http://www.kolping.cz/mezinarodni.aspx>

POKORNÝ, Marek, Průměrná česká domácnost dluží polovinu svých ročních příjmů [online], 13.3. 2011, URL:<http://finweb.ihned.cz/c1-41269070-prumerna-ceska-domacnost-dluzi-polovinu-svych-rocnich-prijmu>

MPSV, Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím

v oblasti podpory rodiny pro rok 2011 [online], 16.2.2011,
URL:http://www.mpsv.cz/files/clanky/8944/Methodika_2011.pdf

Dokumenty Kolpingova azylového domu

Domácí řád Kolpingova domu

Stanovy

Smlouva - azylový dům

Přílohy

Dotazník

- 1) Je součástí individuální práce s klienty řešení jejich zadluženosti?
 - a) ano
 - b) ne

- 2) Pokud ano, jaké konkrétní aktivity jsou s tím spojeny? (podpora, zastupování v jednání, doprovod na jednání, sestavování splátkového kalendáře...) Vypište prosím

- 3) Spolupracujete v otázce zadluženosti s dalšími sociálními službami či jinými institucemi?
 - a) ano
 - b) ne

- 4) V případě, že ano s jakými? Uveďte prosím v případě sociální služby typ dle Z 108/2006

- 5) Byli vaši sociální pracovníci školeni v oblasti dluhového poradenství ?
 - a) ano
 - b) ne

- 6) Označte prosím, na jaké úrovni probíhá nejčastěji Vaše pomoc klientkám

1. Informace

Obsahem informací jsou obecná fakta, při kterých není třeba posuzovat a řešit konkrétní situaci klienta. Informacemi mohou být také konkrétní údaje, které jsou cílené na danou situaci. Informace nenabízí možnosti řešení. Např. číslo právní normy, znění vybraného paragrafu zákona apod.

2. Rada

Rada vychází z konkrétní situace uživatele, nabízí alternativy řešení, posuzuje klady a zápory jednotlivých variant řešení. Je orientovaná na řešení problému. Např. uživatel chce ukončit pracovní poměr, poradce nabízí různé varianty a společně zvažují výhody a nevýhody možných řešení apod.

3. Aktivní pomoc

Jedná se o komplexní přístup k řešení problému. Aktivní pomoc probíhá v prostorách poradny. Např. podrobné vysvětlení k aplikaci vzorů, pomoc s výpočty a splátkovými kalendáři apod.

4. Asistence

Je to činnost ve prospěch uživatele vykonávaná v AD i mimo něj. Je to také společný pojem pro doprovázení a vyjednávání. Např. vyplňování formulářů a dotazníků, vyjednávání poradce s třetí stranou apod.

Kazuistika

Klientka Marie K., 19 let, dcera 3 roky

Rodinná anamnéza:

Klientka Marie, vychovávána spolu se čtyřmi vlastními sourozenci (v současné době ve věku 27,13,7,4). Klientka byla druhým nejstarším dítětem v rodině, která byla část jejího dětství úplná. Rodina byla dlouhodobě pod dohledem OSPODu. V klientčiných 11-ti letech nastoupil otec do VTOS. Kvůli dluhům na nájemném přišla rodina o byt, krátkodobě pobývala matka s dětmi u přátel, poté přešla do azylového zařízení pro matky s dětmi. Nad dětmi byla nařízena ústavní výchova. Přesné důvody pro její nařízení nejsou známy.

Vývoj situace, současný stav:

V 16-ti letech klientka neplánovaně otěhotněla a byla přemístěna do azylového domu pro matky s nařízenou ústavní výchovou. Otec dítěte byl náhodným partnerem, o svém otcovství ví, avšak dítě nikdy neviděl a nejeví o styk s ním zájem. V rodném listě není uveden, tudíž ani neuplatňuje svá rodičovská práva ani po něm nemohou být vymáhány rodičovské povinnosti. Dceři jsou nyní 3 roky.

Poslední rok pobývá klientka v azylovém domě pro matky s dětmi, který se specializuje na mladé a nezralé matky, které mají problém se zvládnutím péče o děti a o domácnost. Na 3-letou dceru je nařízen soudní dohled OSPODu. Dcera je zdravá, její vývoj je zejména na verbální úrovni mírně až středně opožděn. To je dáno menšími schopnostmi matky dítě rozvíjet. V současné situaci se klientka v rámci svého individuálního plánu zaměřuje právě na rozvoj řeči dcery a to jak se socioterapeutkou, která klientku vede ke správným formám rozvoje dítěte, tak s videotrenérkou, která motivuje klientku díky pozitivním záznamům její práce s dítětem a zároveň názorně ukazuje možné mezery.

Klientčina péče o dceru i v jiných oblastech není zcela v pořádku. Dítě nechává občas bez dozoru, často není vhodně oblečeno. Matka měla velký problém s přípravou jídla pro svou dceru. Poté, co jí byla nabídnuta asistence při sestavování jídelníčku, se situace zlepšila a klientka již víceméně trvale připravuje své dceři kvalitní stravu adekvátnímu věku a potřebám.

Klientka po přechodu z výchovného ústavu, kde pobývala, byla schopna postarat se o domácnost a udržovat v ní relativní pořádek, postupně ale personál AD narazil na to, že tato snaha rapidně klesá. Klientka byla totiž zvyklá na bodový systém, jakožto výchovný nástroj výchovného ústavu. Ve chvíli, kdy zjistila, že to, zda-li bude nebo nebude mít uklizeno záleží na ní, a že ji nikdo nekontroluje, její snaha prudce poklesla. Následně

na to bylo zapotřebí zavést se souhlasem klientky pravidelné monitorování stavu domácnosti, ve kterém si stále klientka nevede příliš dobře.

Vzdělání a zaměstnání:

Klientka má dokončené základní vzdělání, po té začala studovat výuční obor kuchař-číšník, v prvním ročníku však studium z důvodu těhotenství přerušila, posléze však již neobnovila. Poté, co se jí podaří zajistit možnost docházky dcery do předškolního zařízení, má v plánu nastoupit na rekvalifikační kurz, aby se zlepšila její startovní pozice na trhu práce. Doposud nemá žádné pracovní zkušenosti.

Rodina, přátelé, partner:

Klientka komunikuje jen s částí své rodiny, v pravidelném kontaktu je pouze se svou babičkou, s níž se vídá každý víkend. O své matce má určité informace, o otci nikoli. Klientka obnovila svůj vztah se starší sestrou, která je pro ni, zdá se, příkladem a autoritou. V současné době má partnerský vztah, do budoucna ale počítá s tím, že chce vytvořit pevné zázemí pro svou dceru sama, bez účasti partnera. O svých přátelích se příliš nezmiňuje.

Finanční situace a schopnost hospodařit:

V současné době řeší spolu se sociální pracovníci svoji velmi tíživou finanční situaci. Zapříčiněnou nemožností si vzhledem k věku dcery přivydělávat a zároveň zmatku v žádostech o dávky státní sociální podpory a pomoci. Klientce je pravidelně poskytována podpora v sestavování rodinného rozpočtu, klientka tuto podporu zpravidla velmi vítá. Postupně je schopna rozlišovat nezbytné výdaje od těch, které nejsou nutné.

Sebehodnocení:

V otázce sebehodnocení dovedností pro samostatný život své schopnosti hodnotí nadprůměrně.

Na škále 1-10 hodnotí průměrně své schopnosti na úrovni 8,9. Sebehodnocení v péči o domácnost je na úrovni průměrně 6.

Zdravotní stav a psychický stav:

Klientka trpí oční vadou, má hůře vyvinutou jemnou motoriku a menší citlivost na teplotu. Žádná z těchto věcí, ji však nijak zásadně v životě neomezuje. Klientka je v dobrém psychickém stavu. Její mentální vývoj téměř odpovídá jejímu chronologickému věku. Klientka neexperimentovala s návykovými látkami, ale je kuřačkou.